

KNJIŽNA POROČILA

Mirko Malez, *Kvartarna fauna pećine Veternice u Medvednici*. (Z 12 slikami, 34 tabelami, 1 prilogo in 40 tablam.) *Palaeontologia jugoslavica* 5, str. 5—195. Zagreb, 1965.

Mirko Malez, *Pećina Veternica u Medvednici*. I. Opći speleološki pregled. II. Stratigrafija kvartarnih taložina. (Z 28 slikami, 2 tabelama, 1 prilogo in 14 tablam.) *Acta geologica* V, str. 175—237. Zagreb, 1965.

Paleolitsko postajo jamo Veternico, ki leži v nadmorski višini 306 m na Medvednici v neposredni bližini Zagreba, je avtor sistematsko raziskoval v letih 1951—1955. Bolj ali manj delne izsledke o njeni stratigrafiji, izredno bogati favni in o pomembnih arheoloških najdbah, katerim se pridružujejo tudi najdbe kostnih ostankov ledenodobnega človeka, je objavil že v mnogih člankih in razpravah, ki so izšle v raznih znanstvenih publikacijah. Zlasti razveseljivo pa je, da se je v razmeroma zelo kratkem času lotil monografske obdelave postaje, o čemer pričata zgoraj navedeni deli.

Ker je avtor paleontolog, je kar razumljivo, da je najprej obdelal po vseh normah paleontološkega raziskovanja kvartarno favno jame Veternice, pri čemer posveča seveda glavno pozornost mlajšepleistocenski favni, katero zastopa v jamskih plasteh 78 raznih rodov, vrst in podvrst. Od teh je 9 živalskih vrst že izumrlo, 23 rodov in vrst se je izselilo iz teh krajev, 46 rodov in vrst pa še danes živi na širšem področju Medvednice. Iz spektra celotne favne je razvidno, da pripada ogromna množina kostnih ostankov jamskemu medvedu, ki se pojavlja v večji ali manjši množini v vseh pleistocenskih plasteh. Prav to pa je napotilo avtorja, da bogatega kostnega materiala te vrste ne obravnava na tem mestu, temveč si ga pridrži za kasnejšo objavo v posebni publikaciji. Vajnejši ostanki vseh drugih živali pa so obdelani podrobno. Za vse izvemo, iz katere plasti izvirajo, opisane so njihove značilnosti, izvršene številne meritve ter primerjane s podatki iz mnogih drugih naših in tujih najdišč. Dragocene so večkratne pripombe, ki se tičejo ambientske živalske vrste. Med kemijskimi analizami kosti iz posameznih plasti je gotovo najbolj pomembna določitev količine fluorja, ki naraste v najgloblji kulturni plasti do vrednosti 0,35 % (v Krapini 0,75 %). V nadaljnjem analizira avtor favno iz biološko-ekoloških vidikov. Za presojo klimatskih razmer, v katerih so nastajale plasti, je zlasti pomembno, da je favna vseh plasti sestavljena iz vrst, ki so navezane na bližino gozda. Tudi v plasteh, v katerih se pojavijo arkoalpski in stepni elementi, okolica Veternice ni bila nikoli brez gozdov. Izhodišče za določitev geološke starosti favne sta avtorju kirchbergski nosorog in vsaj po videzu zelo primitivni moustérien v najstarejši kulturni plasti, ki jo prav zato prisoja riško-würmski medledeni dobi. Glede na to poskuša prilagoditi favno iz sledečih mlajših plasti Soerglovi shemi würmske razčlenitve. Iz preglednega grafičnega prikaza, ki upošteva samo najvažnejše sesalce, je v okviru stratigrafske sheme prav koristno razviden časovni razpon posameznih živalskih vrst pa tudi njihova frekvenca v različnih obdobjih. Zelo koristna je končno tudi razpredelnica, katera vzporeja vse živalske vrste iz Veternice z njihovim pojavom v drugih, zlasti paleolitskih nahajališčih Jugoslavije. Uporabljena literatura je izredno bogata. V priloženem talnem načrtu jame so označene vse najdbe ostankov najbolj pomembnih živalskih vrst s posebnimi znaki, vendar brez ozira na plast, v kateri so bile odkrite. Nasprotno pa so paleolitska ognjišča zaznamovana za vsako plast posebej. Omeniti je nadalje še bogato in dobro uspelo fotografsko dokumentacijo nad 200 paleontoloških predmetov. Slike pa tudi risbe v besedilu bodo s pridom

uporabljali tudi raziskovalci paleolitskih postaj. Sploh velja slednje za delo v celoti. Tiskovno napako na strani 75 (ostanki rjavega medveda v plasti *j* namesto v plasti *i*) bo pozoren bralec lahko sam popravil.

Drugo od navedenih del monografske obdelave Veternice prinaša v prvem poglavju zgolj speleološke podatke. Seznanimo se s točno lego in okolico jame ter z jamsko morfologijo, ki jo ponazarjajo podrobno izdelani talni načrti in profili. Pojasnjene so geološke razmere Veternice (jama je na meji med triasnim dolomitom in litotamnijskim apnencem), njena hidrologija, speleogeneza in meteorologija. Najpomembnejše za dokončno presojo kulturnega dogajanja v jami, v prvi vrsti za kulturno in časovno problematiko ledenodobnega človeka, pa je vsekakor drugo poglavje o stratigrafiji jamskih sedimentov. Opisani so od zgoraj navzdol, kakor so bili izkopani. Navedbam o njihovi razprostranjenosti so pridruženi v glavnem le bolj splošni podatki o njihovem sestavu ter deloma tudi o nastanku. Barva plasti je označena z znaki Munsellove barvne lestvice. Morfometrično in petrografsko so analizirane samo frakcije > 2 , $2-1$, $1-0.4$ in $0.4-0.3$ mm, ki jih vidimo tudi na posrečenih fotografskih posnetkih. Omeniti je nadalje numerično in grafično prikazano granulometrično analizo plasti, ki bi pa prav gotovo bolj ustrezala namenu, če bi bila upoštevana tudi še večja zrna od 1 cm. Sezname odkritih živalskih vrst in tudi rastlinskih ostankov bistveno dopolnjujejo značaj vsakega sedimenta. Nerazumljivo pa je, zakaj avtor ne omenja tudi kostnih ostankov ledenodobnega človeka, ki izvirajo, kakor vemo že iz drugih njegovih publikacij, iz nekaterih pleistocenskih plasti, medtem ko vsaj skopo naznači stopnjo paleolitske kulturne ostaline iz posameznih plasti. Dober stratigrafski pregled nudijo razen skrbno izdelanega blokdiagrama številni prečni in podolžni profili celotnega najdišča, v katerih so vrisana tudi ognjišča posameznih plasti. Ognjišča v kvadratu 14c seveda ne moremo zaslediti, ker je ležalo v prostoru med dvema profiloma. Toda ker je pomembno za kronološko tolmačenje plasti, saj je na meji dveh plasti, med katerima ena plast izostane, bi bilo pričakovati, da bo vsaj med opisom plasti posebej omenjeno. V tabelarično prikazanih izsledkih kemijskih analiz sedimentov je gotovo zelo koristna ugotovitev odstotkov fosforjevega pentoksida v posameznih plasteh. Odstotkov CaO v plasteh pa za presojanje klime v dobi nastajanja sedimentov ni mogoče izrabiti, ker so zrna izbrane frakcije $< 0,06$ mm znatno premajhna. Zrna tako neznatnih dimenzij so lahko nastala še po odložitvi sedimenta v dosti kasnejših dobah. Zaključno sledi v glavnih potezah utemeljena ocena stratigrafskega položaja sedimentov. V veliki pregledni prilogi jih avtor relativno kronološko prilagodi po Soerglovi shemi mlajšepleistocenske razčlembе vsem fazam od riske poledenitve do današnjosti. Toda znano je, da je pleistocenske profile v skoraj vseh primerih mogoče tolmačiti zelo različno, in to tudi tedaj, če ostanemo pri izbrani shemi. Iz podatkov, ki jih črpamo iz celotnega dela, so vsekakor možne še drugačne interpretacije normalnega profila (glej razpredelnico), ki se vsaj v nekih pogledih razlikujejo od avtorjeve. Če v sledečih izvajanjih poskušamo tolmačiti časovni razvoj sedimentacije z delno drugačno izrabo dejstev, s tem kajpada ni rečeno, da smo zadeli v črno in se ne bi še druge možnosti datacije bolj približale resnici.

Iz profilov je razvidno, da gruščnata plast *k* leži tako pred vhodom v Veterinico kakor tudi v preddvorju nekako do profila E — E', medtem ko je v levem hodniku ni več. Iz preddvorja se plast nadaljuje tudi v glavni rov jame. Če bi plast nastajala zaradi delovanja zmrzali v mlajšem rissu, kakor domneva avtor, in ostala v prvotni legi, bi jo morali zaslediti tudi v levem hodniku, saj je zveza s preddvorjem dosti široka (do 6 m) in visoka ter je levi hodnik le 17 m dolg. Pričakovati bi tudi bilo, da bi imela plast v vzhodnem delu jame stožčasto obliko, dejansko pa je njena površina skoro povsem izravnana in je njen nagib pred današnjim vhodom še dosti daleč naravnost neznaten. Ker je strop jame do vhoda v levi hodnik (do profila E — E') iz litotamnijskega apnenca, bi tudi pričakovali, da bo grušč plasti večidel iz tega apnenca in ne iz triasnega. Po teh ugotovitvah moremo sklepati, da avtohtoni »krioklastični material« *»*plasti *k* ni več v povsem primarni legi, temveč ga je znatnejši, morda tudi večkratni vdor vode iz notranjosti jame povsem odplaknil iz nekoliko višje ležečega levega hodnika in večinoma tudi iz preddvorja. Za časa primarne sedimentacije plasti *k* se je vhod v jamo prav gotovo pomaknil za nekaj metrov nazaj. Toda kdaj se je to dogajalo, je nemogoče sklepati, ker v plasti

plast	M. Malez (1965)	Druge možnosti datacije				
		A (shema W. Soergel)	B (shema H. Gross 1964)			
a	holocen	holocen	postglacial	subatlantik in subboreal		
b						
c	atlantik			atlantik		
d	postglacial			boreal preboreal		
e	W III stadial	mlajši pleistocen	pozni glacial	Dryas stadiali I-III s pre- sledkoma Bölling in Allerød		
e ₁			W III	mlajši würm	stadial	
f			W II/III		interstadial Paudorf	
f ₁			W II		stadial	
g			W II - stadial	W I/II	srednji würm	pozni
h	W I/II - interstadial		srednji			
h ₁			zgodnji			
i	W I - stadial					
j	Rw - interglacial		W I	starejši würm	stadial	
			Rw (končna faza)		interstadial	
k	Riss - glacial		prawwürm?		stadial	

žal ni nobenih živalskih in arheoloških ostankov. Do zadnjih vodnih vdorov in dokončne preložitve sedimenta je prišlo vsekakor šele potem, ko zmrzal ni več ustvarjala novega grušča. Časovni razmak med mrzlo dobo, v kateri se je odlagal krioklastični grušč, in dobo, ko se je na preloženem grušču *k* začela sedimentirati rdeča ilovica plasti *j*, je zelo negotov, lahko razmeroma kratek ali pa tudi zelo dolg. Pri vsem tem pa ostane popolnoma odprto vprašanje, ali je krioklastični grušč res nastajal že v rissu II in ne morda šele v prawürmu. Dokler ni stopnja moustérienske ostaline v krovni plasti povsem ugotovljena (clactonienska tehnika se uveljavlja marsikje tudi še v mnogo mlajših plasteh), bi seveda s pridržkom prihajali v poštev celo stadiali starejšega würma (v smislu Woldstedta in Grossa, W I po Soerglu).

Rdeča ilovica naslednje višje plasti *j*, ki je v levem hodniku ni ali nastopa samo kot sled na matičnih jamskih tleh, odraža zelo toplo dobo. Kostni ostanki toploodobnih vrst, kirchbergškega nosoroga, ježevca, na damjeka spominjajočega jelena in raznih izrazitih gozdnih vrst, izpričujejo prav gotovo zelo toplo klimo. Zato prisoja avtor nastanek plasti *j*, ki jo potem izrabi za nadaljnjo interpretacijo celotnega profila, z vso zanesljivostjo riško-würmskemu interglacialu. Toda če ostanemo pri tej ugotovitvi, je vsekakor dodati, da plast ne predstavlja vsega interglaciala, temveč samo njegov končni odsek. Le v tem primeru so razumljivi rezultati pelodne analize, ki navajajo kar 61 % iglavcev in od teh že 7 % borovca, medtem ko so posamezni listavci zastopani z največ 4 % (lipa) ter za interglacial nad vse značilna vrsta gabra sploh izostane. Mikroskopska raziskava oglja iz ognjišča bi nudila prav gotovo bolj določeno sliko drevja, ki je takrat raslo v neposredni bližini jame. Če pa pripišemo plast *j* samo končnemu odseku riško-würmskega interglaciala, bi bila večja tudi verjetnost, da je prawürmu prisoditi pod njo ležečo plast *k*. Toda če temu vendarle ni tako in je plast *k* le riške starosti, je med obema plastema računati z vrzelo, ki bi jo lahko povzročila ponovna vodna dejavnost iz jamske notranjosti. Tej bi bilo tudi pripisati, da plasti *j* v levem hodniku ni. V vidiku pa je končno treba imeti še možnost, da se je plast *j* sedimentirala šele v enem od interstadialov starejšega würma (Amersfort, Brörup-Loopstedt), saj nastopa kirchbergški nosorog v Črnem Kalu v severni Istri še v würmskem interstadialu I/II. V tem primeru bi bilo seveda tolmačiti temeljno plast *k* kot odraz stadialov najstarejšega würma.

Računano z nakazanimi možnostmi je tolmačenje naslednje po debelini močne gruščnate plasti *i*, ki jo avtor v celoti pripisuje würmu I, lahko tudi nekoliko drugačno. Kljub znatni debelini plasti v predvorju (navzven iz jame se plast izklinja) se je ohranila v levem hodniku samo njena sled. V dobi nastajanja jo je od tam morda sproti izpirala kapnica v predvorje, izključen pa tudi ni večji vdor vode iz notranjosti jame po njeni odložitvi. Favna plasti se v bistvu ne spremeni. Sicer kirchbergški nosorog, katerega ostanki so že v plasti *j* prav redki, res izgine, zato pa se še bolj pomnože na bližino gozda ali vsaj parka navezane vrste (npr. divja mačka). Izrazito hladnodobni elementi manjkajo v seznamu favne popolnoma. V splošnem je sklepati na prav zmerno klimo, ki se bistveno ni mnogo razlikovala od današnje. Glede na dosti južno in nizko lego nahajališča so bili gozdni sestavi v okolici jame za časa würma I (stadialov in interstadialov starejšega würma) prav gotovo mogoči. Značilen je vsekakor pojav ježevca ne samo v spodnjem, najbolj gruščnatem delu plasti, temveč tudi v srednjem in zgornjem delu. Ker je v plasti več ognjišč, bi analiza lesnega oglja najbrž zelo koristno pokazala podobo takratnega gozda. Utegnila bi tudi razčistiti vprašanje, ali je plast *i* v celoti šteti k würmu I in ali ni samo njen spodnji del, ki je mnogo bolj gruščnat, odraz zadnjega stadiala starejšega würma, medtem ko bi njen srednji in zlasti pa dosti ilovnati zgornji del pripadala že zgodnjim fazam würmskega interstadiala I/II (srednjega würma). Taka datacija bi še zmerom ustrezala, tudi če bo dokončna analiza kulturne ostaline potrdila stopnjo tipičnega moustériena.

Na plasti *i* ležečo mangansko cono *h*₁, ki je značilno prav v predjamskem prostoru najmočneje (do 10 cm) razvita, tolmači avtor z bogatimi padavinami, ki so nastopile po odložitvi plasti *i*. Vendar je po našem mnenju manganska cona *h*₁ le kasnejša tvorba, ki je nastala s prenikajočo vodo šele po sedimentaciji ilovnate plasti *h*. Po vsem izkopnem prostoru dokaj znatno (30–50 cm) odložena plast *h* je bila na pobočju pred jamo najbrž kasneje precej denudirana, v večji oddaljenosti od vhoda prav do manganske cone. V njej ugotovljena gozdna favna (divja mačka, srna i. dr.) nakazuje dokaj zmerno klimo za časa nastajanja plasti, kar še prav posebno podčrtava južna podvrsta risa. Mikroskopska raziskava oglja iz ognjišč pa bi značaj takratne klime verjetno še bolj določeno pokazala. Glede na to in ker plast vsebuje zlasti ob ognjiščih artefakte visoko razvitega moustériena, jo prisoja avtor celotnemu würmskemu interstadialu I/II. Toda tudi če bi dokončna arheološka analiza izkazala pripadnost kulturnega inventarja že finalnemu moustérienu, bi prihajala v poštev samo prva polovica würmskega interstadiala I/II, ker se v drugi polovici pojavi že mlajši paleolitik. Sedimentacija plasti se je vsekakor zaključila precej prej, preden se je končal würmski interstadial I/II, vsaj ne preveč dolgo po njegovi prvi polovici. Prisodili bi jo kvečjemu srednji fazi würmskega interstadiala I/II (srednjemu odseku srednjega würma).

Ker tolmači avtor gruščnato plast *g*, ki je pri jamskem vhodu stožčasto akumulirana in se v predvorju kmalu izklini, kot plaz, ki se je zrušil s pobočja nad jamo ter jo s tem skoro popolnoma zaprl, nikakor ni potrebno, da bi morala biti odraz würmskega stadiala II. Ob znatnih naliivih so taki usadi, ki nimajo prav nobenega časovnega pomena, zmerom mogoči. Dovoljena je tedaj interpretacija, da je do usada prišlo še za časa würmskega interstadiala I/II. Približno do kraja tega interstadiala je bila jama potem zaprta in v tem času ni bilo v njej nobene bistvene sedimentacije. Manganska cona *f₁*, ki jo avtor pripisuje že würmskemu interstadialu II/III, je nastala nad gruščem *g* verjetno šele po odložitvi v glavnem ilovnate plasti *f*, ki jo avtor prisoja že würmskemu stadialu III. Morda malo pred koncem interstadiala I/II ali v začetni fazi würmskega sunka II so najbrž šele jamski medvedi toliko razširili špranje med gruščem in jamo, da jim je bila le-ta v sledeči mrzli dobi kar izvrsten brlog, v katerega je na lovu za jamskim medvedom sporadično zahajal tudi človek. Ker se v skoro zaprti jami zmrzal ni mogla uveljaviti, je razumljivo, da vsebuje samo do takratnega vhoda segajoča jamska plast tako malo krioklastičnega grušča. Kostni ostanki arktalpskih elementov (planinski zajec, severna lisica, rosomah), ki se poleg ogromnih množin kosti jamskega medveda pojavljajo v plasti *f*, izpričujejo njen nastanek v mrzli poledenitveni fazi, vendar glede na omenjeno ne v würmskem stadialu III, temveč že na prehodu in v samem stadialu II. V interstadialu W I/II v višinskih conah silno razširjeni jamski medvedi je bil takrat izrinjen v niže ležeča področja, kjer so mu bile kljub ohladitvi življenjske razmere še zmerom ugodne. Saj še druge v plasti ugotovljene vrste (npr. gozdni ali navadni jelen) izpričujejo, da vsaj redkejšega gozda v pokrajini tudi takrat ni manjkalo.

Sigovo ploščo in mangansko cono *e₁*, ki se razprostira v jami spet samo do takratnega vhoda in prekriva plast *f*, tolmači avtor kot kratek, topel in vlažen interval za časa najbolj mrzlega würmskega stadiala III. Ta ugotovitev preseneča že zaradi tega, ker v številnih profilih stadiala III nikjer drugod ni zaslediti toplejšega presledka. Doselej znanim ugotovitvam bi prav gotovo znatno bolj ustrezalo, če sigo *e₁* prisodimo würmskemu interstadialu II/III, medtem ko se je manganska cona, koder sige ni, tvorila na nekoliko zasigani bivši površini najbrž še kasneje. Šele na sigi ležeča gruščnato ilovnata plast *e*, ki jo imamo spet samo v jami in jo avtor prisoja drugemu delu würmskega stadiala III, bi bila potemtakem produkt celotnega würma III, v katerem so se še bolj razširile arktalpske živalske vrste, čeprav tudi gozdne vrste v nizki nadmorski višini niso bile povsem izrinjene.

V plasti *d* združuje avtor kot »postglacial« vso dobo od konca würmskega stadiala III do atlantske dobe, ki jo ima za prehod v holocen. Vključeni so tedaj vsi pozni würm (stadiali Dryas I—III z böllingskim in allerödskim presledkom) pa tudi še preboreal in boreal. Zato se ni čuditi, če so v seznamu favne še nekatere bolj mrzlobodne ali alpske vrste, sicer pa gre večinoma za gozdne vrste vsaj zmerne, če ne že prav tople klime. Presenetljivi pojav jamskega medveda v postglacialu, ki je povsod drugod v Srednji in Zahodni Evropi konec würmske poledenitve že izumrl, je do neke mere razumljiv le tedaj, če prisodimo spodnji del plasti *d* še poznemu würmu (poznemu glacialu). Če bi bila plast glede živalskih vrst bolj podrobno razčlenjena, bi jamski medved mogel biti zabeležen kvečjemu le bolj iz dna plasti. Morebitni njegovi kostni ostanki v zgornjem delu plasti pa bi mogli biti samo v sekundarni legi. Po avtorjevih navedbah je bil vsaj v levem hodniku zgornji del plasti *d* kasneje, ko je bil že pokrit z atlantsko sigo *c*, ves prerovan od lisic in jazbecov. Njihovi rovi so se delno zapolnili z materialom plasti *b*, v kateri so že neolitiski in bronastodobni kulturni ostanki. V narisanih profilih je plast *b* dejansko zaznamovana tudi pod atlantsko sigo *c*. Če so bili kostni ostanki jamskega medveda ugotovljeni tudi v zgornjem delu plasti *d*, vsekakor ni izključeno, da so živalski rovi ponekod segali tudi globlje v pleistocenske plasti, v katerih so ležale kosti še zadnjih jamskih medvedov. Pri tem pa je še posebej treba opozoriti na profil X — X' (glej tudi profila E — E' in Y — Y'). Pod atlantsko sigo *c* je v plasti *b* zarisano ognjišče. V tem primeru gre vsekakor za primarno plast, ki ni bila prerita od živali in bi potemtakem ne smela biti označena kot plast *b*. Značilno je, da v profilu ugotovimo prav pod ognjiščem izrazito skorjo sige, ki leži — kakor drugod atlantska sigo *c* — direktno na plasti *d*. Ta sigo je ostala v profilu nepoimenovana. Morda se v njej zrcali toplejši allerödski presledek, ki praktično tu zaključuje pozni würmski glacial.

Zgornje pripombe seveda prav nič ne zmanjšajo pomena in vrednosti odličnega avtorjevega dela, v katerega je vložil obilo truda. Prikazal je paleolitsko postajo Veternico takó, kakor je treba. Upati je, da izideta prav kmalu še kulturni in antropološki del, s katerima bo monografska obdelava Veternice zaključena.

S. Brodar

Mirko Malez, *Nalazišta fosilnih hominida u Hrvatskoj*. Geološki vjesnik Instituta za geološka istraživanja v Zagrebu 18/2 (1964), str. 309—324. Zagreb 1965.

Najdišče fosilnih ostankov ledenodobnega človeka na Hrvatskem prikaže avtor v pregledni karti. Znanim najdbam kostnih ostankov neandertalca v Krapini se je pridružila nova v paleolitski postaji Veliki pećini pri Gorancu na Ravni gori. Skeletni ostanki fosilnega človeka, nosilca mlajšepaleolitskih kultur, pa so bili odkriti v Cerovački gornji pećini pri Gračacu v Liki, v Romualdovi pećini v Limskem kanalu Istre, v kamnolomu Šandalja pri Puli v južni Istri ter v jami Veternici pri Zagrebu. Za vsako nahajališče posebej zvemo po vrsti topografske podatke, točno geografsko lego, kdo je odkril fosilne ostanke in kdaj ter kakšen je tip najdišča. Nadalje slede prav tako po točkah opis sedimenta, v katerem so bili kostni ostanki odkriti, njegova stratigrafska datacija, v njem odkrita paleolitska industrija ter glavna paleontološka vsebina. Nadrobno so potem naštetí osteološki ostanki človeka, navedena sta število in spol osebkov ter njihova sistematska pripadnost. Navedbe o ustanovi, ki najdbe hrani, inventarne številke najdb in podatke o odlikih zaključuje izčrpna bibliografija vsakega najdišča. Brez dvoma smo s tem dobili zelo koristen pregled, za katerega moramo biti avtorju samo hvaležni.

S. Brodar

L. Vértés z 20 sodelavci: *Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn*. Archaeologia hungarica, n. s. XLIII, 253 str., Budimpešta 1964.

Knjigo predajamo javnosti, pravi v uvodu E. Vadász, z gotovostjo, da bo veljala kot vzor. Res ima zajetna knjiga, tiskana na belem krednem papirju, z mnogimi ilustracijami, prijeten videz in 21 strokovnjakov, ki so ustvarili njeno vsebino, vzbuja spoštovanje.

Gre za monografsko in vsestransko obdelavo paleolitskega najdišča v travertinskem kompleksu termalnih vrelcev pri mestu Tati, severozahodno od Budimpešte. Najdišče je že davno poznano in v letih 1909—1913 ga je že T. Kormos tedanjemu času primerno raziskoval. Najdbe se tu in tam pojavljajo v vsem travertinskem predelu, vendar je bilo novo izkopavanje leta 1958 in 1959 omejeno na najmočnejše najdišče, imenovano »najdišče Ic. V travertinu nepravilnih oblik je nastala približno 2 metra globoka kotanja, velikosti okrog $10 \times 6,5$ m in skoro navpičnih sten. V tem zaščitenem prostoru, ki ima skoro ravno dno, so se naselili ljudje v času, ko je termalno delovanje na tem mestu začasno prenehalo. Dno kotanje je izpolnjeno z 10—45 cm debelo plastjo puhlice, ki vsebuje kulturne ostanke. Na njej leži domala sterilna, 50—100 cm debela peščena plast. Ponovno izločanje travertina je vse to pokrilo še več metrov na debelo. Izkopavanje je bilo težavno, ker najdišča niso razkrili, temveč lečo puhlice in peska zasledovali in izkopavali podzemno. Najdišče je bogato, saj so dobili 2318 artefaktov in okrog 150 kg odbitkov. Kosti je bilo malo (okrog 10 kg), a še te pretežno od mamuta.

Gledano iz naših razmer je prav gotovo sreča, da je bilo mogoče pritegniti k obdelavi najdišča tako veliko število strokovnjakov. Že samo naštevaje njihovih prispevkov zavzame precej prostora: zgodovina raziskovanja, geološki pregled, določitev paleotemperatur po razmerju $0^{18}:0^{16}$ v karbonatih, mineraloška preiskava izvrtanih vzorcev, analiza radioaktivnega ogljika, petrografska raziskava sedimentov, raziskava alg in mahov, biološka sestava travertina in njegov nastanek